

## НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ДОКУМЕНТИ ЗА ЖИВОТА И ДЕЛОТО НА ХРИСТО БОТЕВ

Съветският учен К. А. Поглубко в продължение на няколко години изследва българоруските революционни връзки от 60-те и 70-те години на XIX в. Резултат на неговите проучвания са интересните студии „Из истории русско-българских революционных связей конца 60-х годов XIX в.“ (Известия АН Молдавской ССР, № 1, 1965), „Некоторые новые материалы о связях русских революционеров с Х. Ботевым в начале 70-х годов XIX в.“ (Известия АН Молдавской ССР, № 2, 1966), „Связи болгарских и русских эмигрантов (1869)“ (Известия АН Молдавской ССР, кн I, 1968) и др. Студии те са свързани помежду си. Те очевидно са възлови моменти от цялостен монографичен труд, който ще хвърли нова светлина върху един забележителен героичен период от нашето национално Възраждане и върху дейността на най-големите дейци на епохата.

К. А. Поглубко е открил нови, извънредно интересни документи в съветските архивни хранилища. Със завидна упоритост и воля той е проучил редица ръкописни фондове и особено секретните архиви на полицията и на Третото отделение в царска Русия. Събрал богат, нов изворов материал, Поглубко е съумял да вникне в него, да разграничи фактите от измислиците, да използвава всички досегашни постижения на науката, за да внесе своя принос в разрешаването на въпросите, които го интересуват. Неговите студии се отличават с богатата си фактичност и убедителна аргументация, с пълно и критично използване на цялата научна литература по даден проблем, с умението задълбочено да се анализират историческите документи и факти.

Между книгата на руския революционер П. Д. Успенски, конфискувани от полицията след арестуването му на 24. XI. 1869 г., се намира интересна записка, в която е описан маршрутът на С. Нечаев при преминаването му на южно-руската граница, или както Успенски признава в показанията си — записката „описва пътя, по който е бягал и може отново да бяга Нечаев зад граница“. Тази записка е известна и използвана в научната литература. Проучвайки обаче нейното оригинално копие, както и редица допълнителни факти и материали, К. Поглубко съумява да коригира редица погрешни установки и да изясни важни моменти от живота на Христо Ботев.

В края на юли, началото на август 1869 г. от Александрия, където е бил учител, Ботев се озовава в Букурещ на път за Исмаил. Именно тук в Букурещ, а не в Браила, нито в Исмаил, великият български революционер, вероятно чрез своите другари от хумористичния в. „Гъпан“, се е запознал със Сергей Не-

чаев. Нечаев пътувал за Русия от Женева; необходимо е било да прехвърли нелегално руската граница. Ботев, който покрай учителстването си в Задунавка познавал отлично пограничните райони, е можел да помогне най-добре на руския революционер. Нечаев е получил адресите и явките, отразени подробно в записката на Успенски, очевидно от Христо Ботев. Имената и адресите са предимно на българи, живущи в Бесарабия и Румъния. В Браила Нечаев е трябвало да разчита на дядо Паничков, в чиято печатница Ботев работи през 1867—1868 г.; в Галац — на Величко Попов, с когото Ботев в началото на 1871 г. изпраща приветствена телеграма до Парижката комуна; в Рени — на Христо Чобанов, приятел и роднина на Ботев; в Болград — на Ник. Шопов; в с. Задунавка — на Т. Вакаренков. Като учител в Задунавка Ботев живее в дома на бедния селянин Т. Вакаренков и се сприятелява както с него, така и със сина му Ив. Вакаренков, с Н. Сарногло и др. Великият поет е вярвал дълбоко на своите другари от Задунавка. Не случайно той дава на Нечаев адреса на Вакаренкови. Арестуван през януари 1870 г. Ив. Вакаренков твърдо отрича познатството си с руския революционер. Ботев поддържа до края на живота си връзки с Ив. Вакаренков. Като учител в Исмаил често се среща с него, по-късно от Браила и Букурещ изпраща в Задунавка прокламации на негово име. Когато през 1876 г. той призовава българските емигранти да минат заедно с него Дунав и да проелят кръвата си за свободата на родината, от Задунавка се отзовават Ив. Вакаренков и Н. Сарногло. Едно случайно закъснение им попречило да участвуват в Ботевата чета.

Позовавайки се на нови архивни материали, К. Поглубко стига до заключението, че С. Нечаев е пристигнал в Румъния в началото на юли 1869 г., вероятно заедно с Т. Райнов и Р. Гръблев, които през м. юни установили връзки и преговаряли с Херцен и Бакунин в Швейцария. В Румъния Нечаев обиколил редица градове, запознал се с живота на българската емиграция, установил важни нелегални връзки.

Поглубко открива още един интересен документ — едно писмо без дата и подпис във фонда на Замф. Арборе в Централния държавен архив за литература и изкуство в Москва. Почеркът на писмото, както и анализът на неговото съдържание довеждат съветският учен до убедителния извод, че негов автор е С. Нечаев. Писмото е адресирано, както личи от съдържанието му, до Н. П. Огарьов и М. А. Бакунин. Нечаев очевидно е бързал да информира своите другари в Женева за положението на българската емиграция в

Румъния и за работата, която е свършил. Ето съдържанието на това любопитно писмо:

„Х. Браила Нош

Ще дочакам ли вашия отговор? Очевидно не! Мисля си, че вашето писмо е пропаднало по пощата, което тук, казват, често се случва. Само да не сте писали в него нещо важно.

Скоро идва краят на моята Одисея; не знам, щастлив ли съм? Тук вече силно мирише на Русия.

Последните наблюдения над българ[ите] ме доведоха до следните изводи: В Гюргево срещнах не представител[ели], а от „старите“.<sup>1</sup> Съществуват две партии: |едната — привърженици на Русия, стари хора, богати, затрупани с подяръци от [Руския] цар; другата — млада партия, която ненавижда руското правителство и понякога в разпадеността си го смесва с руския народ. Тази млада партия е сплотена и работи много сериозно. Работата е до известна степен нелегална. В България почти не е имало литература и затова журналистическата работа сега за тях е от грамодно значение.

Всички те, повтарям, са малко развити, за социализма имат слаби теоретически знания, но аз мисля, че тук за него има добра почва. Неразвален от цивилизацията, у поробените от турците български народ няма и сянка от съслownост или от традиционните юридически гадости и др. Колко малко значение има религията (обрядната страна) |личи от ненавистта, която изпитват [българите] към [архиерите и иерархията]. А поповите в България всички са революционери. Аз мисля, че Бакунин трябва да обърне особено внимание даже и за Интернационала. Ако тукашният комитет изпрати човек за базел[ския] конгрес, то това може да пусне [силни] кълнове. Вероятно Geuneurix, който, струва ми се, тук е най-силният човек, вече ви е изпратил писмо на немски. Към това писмо трябва да има моя бележка.

Румъния е либерална страна, подходяща за [руската] емиграция. Лошо е само, че тук пътищата, пощата и др. са в първобитно състояние.

Всичко, което беше възможно във връзка с нашето [руско] дело, аз вече уредих с тукашния комитет. Даже при случай възможно е да се печата. Изпратете вашите [статии] (ако са готови) и на Огар[ов] големия пакет на следния адрес: „Влашко, Braila, Monsieur Voinikow, le redacteur“, „Дунайска зоря“, visavis gradina imperateasca“. Оттам лесно ще ги препратят, където трябва. На този адрес в Букурещ до Зенович [Ценович] изпратете повече швейцарски социални списания (брове със сочно съдържание).

Тукашният [руски] консул Офенберг е страшно ненавиждан заради гадости в духа на [руското] правителство.

Прокламахиите, дадени на Saie azixau, тука се четяха с голям интерес. Руското посолство страшно се стараеше да залови поне един екзе[мпляр]; и не му се удаде! На поляците, които тук са извънредно много, също се хареса. Те преведоха на френски[и] и печатат в Галац. Време е и вие да преведете първите в швейцарс[ките] вестници.

Прощавайте! Все ми се струва, че ви пиша за последен път.

Утре ще се видя със своите — значи утре ще ви напиша, защото ще има важни известия“

К.А. Поглубко анализира подробно и задълбочено това писмо. С помощта на допълнителни факти и документи той очертава възможно най-пълно връзките между българските и руските революционни дейци през 1869 г. Според съветския учен зад Saie Azixau се крие Т. Райнов, а Geuneurix е Ив. Касабов. За сплотеността, нарастващите сили и влияние на младата българска емиграция говорят редица факти, като например донесенията на руския генерален консул в Букурещ, барон Офенберг, на М. А. Хитрово и др. „Отнасяйки се отрицателно към дейността на „младите“, пише Поглубко, откривайки навсякъде „интригите“ на поляците, царските дипломати все пак не можеха да не отчетат активността на „Млада България“, ръста на нейното влияние всред съотечествениците ѝ И това извикваше у тях чувство на безпокойство.“<sup>1</sup>

Ще отбележим две фактически неточности в разглежданите студии. Не може да се приеме поставянето на една дъска на в. „Народност“ и на в. „Тъпан“. Позовавайки се на Ал. Бурмов, Поглубко твърди, че „Тъпан“ и „Народност“ „прикривали своите идейни позиции с революционна фразеология“.<sup>2</sup> Според нас „Тъпан“, за разлика от другите два органа на младите — „Народност“ и „Дунавска зоря“ е вестник с последователни революционни позиции.

Вероятно резултат на случайно недоглеждане е твърдението на Поглубко, че учителската дейност на Ботев в Исмаил започва от м. октомври 1869 г. В случая съветският историк приема схващането на Евг. Волков, което е в разрез с фактите. С увереност може да се твърди, че Ботев посегна учителския пост в Исмаил от 13. VIII. 1869 г.

На 25. IV. 1872 г. бива арестуван от румънските власти руският революционер Н. Меледин (А. Флореско). Книжата, които полицията намира у него, били изпратени в Петербург. Н. Меледин избягал в Румъния през пролетта на 1870 г. В Исмаил се запознал с Ботев, обиколил много румънски градове, свързал се с почти всички по-изтъкнати български революционни дейци. Интересни сведения за него се съдържат в спомените на дядо Паничков, на Иван Вазов. В нашата

<sup>1</sup> Това изречение, както отбелязва Поглубко, е написано между редовете, без пряка връзка с останалия текст.

<sup>1</sup> Связи болгарских и русских эмигрантов (1869). Изв. АН Молд. ССР, кн. 1, 1968, стр. 18.

<sup>2</sup> Пак там, стр. 7.

научна литература има случаи на смесване на Нечаев с Меледин. В студията на Поглубко<sup>1</sup>, въз основа на всички запазени данни, се уточняват редица факти около личността на Меледин, около неговата дейност и тесните му приятелски отношения с Христо Ботев.

Тук ще цитираме няколко извънредно интересни писма, които са се намирали между конфискуваните книжа на Меледин. Първото писмо е изпратено очевидно чрез Меледин до Ботев (Чавдар). Поглубко установява, че негов автор е София Григориевна Рубинщейн, сестра на знаменитите музиканти Антон и Николай Рубинщейн. София Рубинщейн работила като музикален педагог в Одеса и същевременно разгръщала значителна революционна дейност. Близки идейни и приятелски връзки съществували между нея и Н. Меледин. Писмата си до него София Григориевна адресира за Алеко Флореско, име, под което Меледин е живеел в Румъния с фалшив паспорт.

„13 януари (1872 година)  
Много съжалявам, че нашето писмено познатство започна в такова печално за нас двамата време на тежка болест на обичия ни приятел Алеко. Толкова повече, изпращайки нему писмо, аз не мога да не се възползувам от случая да Ви кажа, че нас ни сближават не само общите страдания на моята и Вашата родина, не само близостта на земите и на езика, сближава ни и ни сприятелива при всички обстоятелства и преди всичко тази идея, за която ми пишете във Вашето писмо, идеята на съчувствие към страданията на цялото човечество, към всички братя, живущи извън пределите на нашите отечества. Ето защо (не се обиждайте за това) позволяете ми да не вярвам, че Вие се солидаризирате с тази неголяма група Ваши съотечественици, които с викове се борят и стремят да завоеват свобода само лично за себе си и, откринали се от веригите на робството, може би ще забравят да подадат ръка за помощ на други угнетени братя, които чезнат в мъките на вековна неволя, на глад и безправие; те ще са способни, когато бъдат силни, от своя страна да потыкват чуждата свобода! Техният вик сега е вик на борба на съществуване. Аз не искам да оскърбя с това Вашата родина, но само ми е болно, като мисля и знам, че

има борци, които не са борци за цялото страдащо човечество, а само за своето лично аз.

Алеко не пише нищо за Вашето идване в Одеса; ще се осъществи ли то? Искан ли питане, колко по-приятно би било да поговорим лично и да можем да изразим [всичко свободно, а то аз съм лош кореспондент и Вие, естествено, няма да се учудите, а ще се съгласите с мен, че е трудно да се пише до непознато лице, колкото и да го уважаваш и да дружиш с него. За доказателство позволете ми да стисна Вашата ръка и да Ви кажа довиждане.

Приятел на Вашия Алеко.“<sup>2</sup>

За връзките на Ботев с руски революционни дейци говори и запазената чернова на телеграма, изпратена от Ботев до С. Рубинщейн: „Предайте на маман да не пише за сега. Брат Ник[олай] замина. Не остави адреса. Попов е ненадежден, уведомете Клара [С. Е. Сорокина]. Чавдар.“

Накрая ще обърнем внимание на още един вълнуващ документ, намерен от К. Поглубко: Писмо от Меледин до редактора на в. „Свобода“ Любен Каравелов. „... Ние сме съвсем близки — пише между другото руският революционер, — аз съм ваш брат по страдание; аз съм също такъв изгнаник, какъвто сте и вие; аз също така обичам безумно моята Русия, както вие своята България...“ „Нашите родини са сестри. Ние сме братя по произход, ние и двамата сме славяни. Ние обичаме всички, а особено вас българите: езиците, нравите, обичаите и особено угнетеното положение на двата народа под игото на верующите немци и турци, ни свързва в обща борба срещу чуждата сила...“<sup>2</sup>

„Верующи немци“ Меледин нарича царското руско правителство.

Не може да не се съгласим с Поглубко, че „връзките и сътрудничеството на Христо Ботев и други българи с революционните дейци на Русия от ново време, са ярка страница в историята на двата братски народа.“

Българската наука ще очаква с жив интерес и признателност цялото монографично изследване на К. А. Поглубко за българо-руските революционни връзки от 60—70-те години на миналия век.

Цветя Унджиева

Некоторме новые материалы о связях русских революционеров с Христо Ботевым в начале 70-х годов XIX в., Изв. АН Молд. ССР, кн. 2, 1966, стр. 36—52.

<sup>1</sup> Некоторые новые материалы о связях русских революционеров с Христо Ботевым в начале 70-х годов XIX в., Изд. АН Молд. ССР, кн. 2, 1966, стр. 44.

<sup>2</sup> Пак там, стр. 47—48.